

Μακεδονικά

Τόμ. 2

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1941-1952

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.
1953

Fr. Dölger, Mönchsland Athos. Mit Beiträgen von Prof. Dr F. Dölger München, Prof. Dr E. Weigand Prag und Reichshauptstellenleiter A. Deindl Berlin. Herausgegeben von F. Dölger. Mit 183 Abbildungen und 1 Karte. F. Bruckmann Verlag, München [1943].

Στίλπων Π. Κυριακίδης

doi: [10.12681/makedonika.9294](https://doi.org/10.12681/makedonika.9294)

Copyright © 2016, Στίλπων Π. Κυριακίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κυριακίδης Σ. Π. (2017). Fr. Dölger, Mönchsland Athos. Mit Beiträgen von Prof. Dr F. Dölger München, Prof. Dr E. Weigand Prag und Reichshauptstellenleiter A. Deindl Berlin. Herausgegeben von F. Dölger. Mit 183 Abbildungen und 1 Karte. F. Bruckmann Verlag, München [1943]. *Μακεδονικά*, 2, 714–718. <https://doi.org/10.12681/makedonika.9294>

μουσιανοί κττ. ἀντὶ τῶν ὄρθῶν *Κουτλουμούση* κ.τ.λ. προδίδουσι βόρειον ἰδίωμα τοῦ γράψαντος, εἰς τὸ ὁποῖον πολλάκις γίνονται τοιαῦται ψευδαποκαταστάσεις τοῦ γλωσσικῶς ὄρθου φωνηεντισμοῦ. Ἐσημειώσαμεν δ' ἀνωτέρω καὶ τὴν παράλληλον ὑπαρξίν βορείων καὶ νοτίων τύπων, ἡ ὁποία εἶναι γλωσσικῶς καὶ διπλωματικῶς ἐνδιαφέρουσα. Νομίζω ὅτι θὰ ἤξιζε νὰ γίνῃ εἰδικὴ γλωσσικὴ ἔρευνα διὰ τὴν γλῶσσαν τῶν ἐγγράφων τούτων.

Παρὰ τὰς παρατηρηθείσας ἀναποφεύκτους εἰς πᾶν ἀνθρώπινον ἔργον ἐλαφροτάτας ἀτελείας ἡ ἐκδοσις ἀποτελεῖ ἔργον αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν καὶ ὑποδειγματικὸν εἰς τὸ εἶδός του, ὅπως ἐχαρκτηρίσθη ὑπ' ἀνδρῶν εἰδιωτάτων περὶ τὴν διπλωματικὴν, τοῦ V. Laurent¹ καὶ τοῦ Fr. Dölger,² πηγὴν δὲ πλουσίαν πρὸς παντοειδεῖς μελέτας.

ΣΤΙΑΤΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Fr. Dölger, Mönchsland Athos. Mit Beiträgen von Prof. Dr F. Dölger München, Prof. Dr E. Weigand Prag und Reichshauptstellenleiter A. Deindl Berlin. Herausgegeben von F. Dölger. Mit 183 Abbildungen und 1 Karte. F. Bruckmann Verlag, München [1943]. 8ον μέγα σ. 303.

Ἡδη ἀπὸ ἐτῶν ἡ Βαυαρικὴ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν εἶχεν ἀναλάβει τὴν δημοσίευσιν τῶν αὐτοκρατορικῶν καὶ ὄλων τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων, τῶν εὗρισκομένων εἰς τὰ ἀρχεῖα τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου ὄρους, τὴν ὁποίαν καὶ εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸν εἰδικώτατον περὶ τὰ τοιαῦτα διαπρεπῆ καθηγητὴν τῆς βυζαντινολογίας ἐν Μονάχῳ Fr. Dölger. Οὗτος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπεσκέφθη ἐπανειλημμένως τὸ Ἅγιον ὄρος προπολεμικῶς, ἐδημοσίευσεν δὲ καὶ τὸ πρωτόκολλον τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐν γένει ἐγγράφων ἀπὸ τοῦ ἔτους 565 μέχρι τοῦ ἔτους 1282.³

Κατὰ τὸ 1941 ἐπὶ κεφαλῆς ἐπιστημονικῆς ἀποστολῆς, ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ ἰδίου, τοῦ A. Deindl, τοῦ O. Treitinger καὶ τοῦ εἰδικοῦ φωτογράφου K. Kress, ἐπεσκέφθη ἐκ νέου τὸ Ἅγιον ὄρος πρὸς συμπλήρωσιν τῶν μελετῶν του εἰς τὰ ἀρχεῖα τῶν μονῶν. Ἡ Ἱερὰ κοινότης καὶ αἱ μοναὶ παρέσχον εἰς αὐτὸν πᾶσαν διευκόλυνσιν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου του.

¹ Πρὸβλ. τὴν ἀνωτέρω σημειωθεῖσαν βιβλιοκρισίαν του.

² Βλ. Dölger — Schneider, Byzanz. Bern 1952, σ. 39.

³ Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neueren Zeit. Reihe A. Regesten. Abt. I. Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches, bearbeitet von Fr. Dölger. 1. Teil. 565 · 1025. München—Berlin 1924.—2. Teil. 1025 · 1204. München · Berlin 1925.—3. Teil 1204 · 1282. München—Berlin 1932.

Ἡ ἀποστολὴ δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὰ ἀρχεῖα. Ἐπισκεφθεῖσα τὸ Πρωτᾶτον καὶ 17 μεγάλας μονὰς ἔλαβε 1800 φωτογραφίας οἰκοδομῶν, τοιχογραφιῶν, εἰκόνων, ἔργων τέχνης, χειρογράφων καὶ ἔγγράφων, ἔκαμε δὲ καὶ ἑκατοντάδα ἐπιστημονικῶν περιγραφῶν. Τὰ ἐπιστημονικὰ ἀποτελέσματα τῆς μεγάλης ταύτης ἐργασίας φυσικὰ δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ δημοσιευθοῦν βραδύτερον, μετὰ τὴν δέουσαν ἐπιστημονικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἀποκτηθέντος ὕλικου. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐκρίθη σκόπιμον νὰ δημοσιευθῇ γενικόν τι ἔργον, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ γίνῃ γνωστὸς εἰς τὸ εὐρύτερον κοινὸν ὁ ἰδιόρρυθμος κόσμος τοῦ Ἁθῶ, καὶ τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι τὸ ὑπὸ κρίσιν. «Ὅ,τι ζητοῦμεν νὰ παραστήσωμεν, γράφει ὁ κύριος ἐκδότης Dölger, εἶναι κόσμος, ὁ ὁποῖος βεβαίως εἶναι τελείως διάφορος τοῦ ἰδικοῦ μας, εἰς πολλὰ δὲ καὶ ἀντικρυς ἀντίθετος πρὸς αὐτόν, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀξίζει νὰ γίνῃ γνωστός, ἐν δὲ τῇ ἰδιορρυθμίᾳ του δὲν στερεῖται μεγαλείου».

Τὸ ἔργον ἀποτελεῖται ἐκ δύο κυρίως μερῶν, ἐκ μιᾶς εἰσαγωγῆς καὶ ἕξ ἐνὸς τμήματος εἰκόνων. Τὸ δεύτερον τοῦτο τμήμα εἶναι καὶ τὸ κύριον, διότι εἰς τοὺς πολλοὺς καλύτερον παντὸς ἄλλου δμιλοῦσιν αἱ εἰκόνες.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ἐξετάζονται κυρίως τρία τινὰ εἰς τρία χωριστὰ κεφάλαια. Α') Ἡ χώρα καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Ἁθῶ Β') Ἡ τέχνη ἐν τῷ Ἁθῶ καὶ Γ') Ὁ Ἁθῶς ὡς ἱστορικοθρησκευτικὸν φαινόμενον.

Εἰς τὸ πρῶτον, συγγραφὴν ὑπὸ τοῦ Dölger, ὁ συγγραφεὺς δίδει κυρίως τὴν ἀκριβῆ καὶ ἀπηλλαγμένην μύθων ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου ὄρους καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ μοναχικοῦ βίου κατὰ τρόπον σύντομον μὲν ἀλλὰ σαφῆ καὶ διδακτικόν. Ἐπιτυχέστατος εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ σημερινοῦ Ἁγίου ὄρους ὡς κήπου, ἐν ᾧ φυλάσσεται ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀνατολικῆς Χριστιανοσύνης. Ὁρθῶς ἐπίσης παρατηρεῖ ὅτι τὸ Ἁγιον ὄρος καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν παρέμεινε πιστὸν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ὀρθοδόξου Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας καὶ εἰς τὴν πεποίθησιν περὶ τῆς ὁπῆ ποτε ἀναστάσεως αὐτῆς, ἣτις ἐκφράζεται καὶ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὰς αἰθούσας ὑποδοχῆς καὶ τὰ κελλῖα τῶν μοναχῶν ὑπάρχουν ἀνηρηθέναι καὶ χαλκογραφίαι τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ ΙΑ', τοῦ Παλαιολόγου, διὰ τὸν ὕπνον καὶ τὴν ἔγερσιν τοῦ ὁποίου δμιλοῦν αἱ παραδόσεις. Ἐκεῖνο ὅμως, εἰς τὸ ὅποιον δὲν συμφωνῶ, εἶναι ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὴν πίστιν ταύτην καὶ τὴν παράδοσιν φαίνεται ἐπεκτείνων εἰς ὄλον τὸν ὀρθόδοξον βαλκανικὸν κόσμον, ἐνῶ αὕτη περιορίζεται εἰς μόνους τοὺς Ἕλληνας. Καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ταύτην πίστιν τῶν Ἑλλήνων Ἁγιορειτῶν πατέρων ὀφείλεται ἡ συμβολὴ τοῦ Ἁγίου ὄρους ὄχι μόνον εἰς τὴν πνευματικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἔνεκα τῆς ὁποίας καὶ διεσκορπίσθησαν οὗτοι εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἴδιος συγγραφεὺς. Ἐὰν ἐκ τῶν σλαβικῶν μονῶν τοῦ Ζωγράφου καὶ τοῦ Χελανδαρίου ἐξεπέμφθη ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Παΐσιου τὸ πρῶτον κήρυγμα διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀφύπνισιν

τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ παραδείγματος τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν, τοῦτο δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀναστάσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' εἰς τὴν ἀντίδρασιν ἀκριβῶς κατ' αὐτῆς καὶ τὴν ἀντιπαράθεσιν πρὸς τοὺς Ἑλληνας αὐτοκράτορας καὶ ἁγίους τῶν Βουλγάρων τσάρων καὶ ἁγίων. Ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα προκύπτει σαφῶς ἐκ τῆς προτασσομένης εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Παΐσιου προσφωνήσεως, τὴν ὁποίαν παραθέτομεν χάριν τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν τῶν Μακεδονικῶν.¹ «Βούλγαρε! Μάθε νὰ γνωρίσῃς τὴν φυλὴν σου καὶ τὴν γλῶσσάν σου. Ἀγάπα τὴν πατρίδα σου καὶ προσπάθησε νὰ μάθῃς πῶς ὁ λαὸς σου τὸ πάλαι ἐδημιουργήθη καὶ ὅτι εἶχε βασιλεῖς, πατριάρχας καὶ ἁγίους. Οἱ ἄλλοι λαοὶ σπουδάζουν καὶ γνωρίζουν τὴν ἱστορίαν των· γράφουν καὶ ἀναγινώσκουν βιβλία εἰς τὴν γλῶσσάν των, τὴν ὁποίαν ἀγαποῦν καὶ ἐκτιμοῦν πολὺ. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Σέρβοι μᾶς ἐμπαίζουν, διότι εἴμεθα ἐκ κατωτέρας φυλῆς, χωρὶς τσάρους, πατριάρχας καὶ ἁγίους, χωρὶς ἱστορίαν. Ἐγὼ ὅμως προσπαθῶ νὰ γράψω τὴν ἱστορίαν αὐτὴν, διὰ νὰ ἠμπορέσουν ὅλοι οἱ Βούλγαροι νὰ ἴδουν ὅτι καὶ ὁ ἰδικὸς μας λαὸς ὑπῆρξεν ἐνδοξος, καὶ μάλιστα ἐνδοξότατος πάντων, ὅτι εἶχε μεγάλους βασιλεῖς καὶ πατριάρχας, ὅτι ἐλάμβανε φόρους ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς Βυζαντινοὺς καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς ἔδωκε βιβλία καὶ γραφὴν. Γνωρίζω Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι τόσον πολὺ προχωροῦν εἰς τὴν πλάνην των, ὥστε δὲν ἀναγνωρίζουν πλέον τὴν φυλὴν των, ἀλλὰ μανθάνουν νὰ γράφουν καὶ νὰ ἀναγινώσκουν ἑλληνιστί, καὶ μάλιστα ἐντρέπονται νὰ ὁμολογήσουν ὅτι εἶναι Βούλγαροι. Διὰ τὴν ἀνόητε, ἐντρέπεται νὰ ὀνομάσῃς σεαυτὸν Βούλγαρον καὶ δὲν θέλεις νὰ σκέπτεσαι καὶ νὰ ἀναγινώσκῃς βουλγαριστί; Λέγεις· «Οἱ Ἕλληνες εἶναι περισσότερον γραμματισμένοι καὶ ἐπιτηδειότεροι, ἐνῶ οἱ Βούλγαροι ἀμαθεῖς καὶ χονδροκέφαλοι καὶ δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μεταχειρισθῶσι τὰς λέξεις των ἐπιτηδείως. Δι' αὐτὸ εἶναι καλύτερον νὰ εἶμαι Ἕλλην». Ὑπάρχουν λαοὶ, οἱ ὅποιοι εἶναι περισσότερον γραμματισμένοι καὶ ἐπιτηδειότεροι τῶν Ἑλλήνων· ἀποβάλλουν ὅμως αὐτοὶ (οἱ Ἕλληνες) τὴν φυλὴν καὶ τὴν γλῶσσάν των, διὰ νὰ παραδεχθῶν ξένην φυλὴν καὶ γλῶσσαν; Σὺ ὅμως, ὦ ἀνόητε, τί κάμνεις; Βούλγαρε, μὴ ἀπατάσαι, ἀλλὰ μανθάνε, ἐκτίμα καὶ τίμα τὴν ἰδίαν σου γλῶσσαν καὶ τὴν φυλὴν σου, διότι ἡ βουλγαρικὴ ἐντιμότης καὶ ἀπλότης εἶναι πολὺ καλύτεραι τῆς ἑλληνικῆς ὑπουλότητος καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ δόλου. Ὁ θεὸς ἀγαπᾷ περισσότερον τοὺς ἀπλοῦς καὶ ἀθῶους γεωργοὺς καὶ ποιμένας, διότι αὐτοὺς πρὸ πάντων μὲ δύναμιν καὶ σοφίαν ἐδόξασε. Ὅτε λοιπὸν εἶδον Βουλγάρους

¹ Τὸ κείμενον παραλαμβάνω ἐν μεταφράσει ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ N. Staneff, *Geschichte der Bulgaren. II Teil. Vom Beginn der Türkenzeit bis zur Gegenwart.* Leipzig 1917. σ. 44 κέ. Ἡ ἱστορία τοῦ Παΐσιου ἐκυκλοφόρησε τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1726.

νά τρέχουν ὀπισθεν ξένης φυλῆς, ξένης γλώσσης καὶ ξένων ἠθῶν, τὰ δὲ ἰδικὰ των νὰ χλευάζουν, ἔγραψα τὸ βιβλίον τοῦτο καὶ ζητῶ καθένas νὰ τὸ ἀντιγράψῃ καὶ νὰ τὸ ἀναγνώσῃ, διὰ νὰ ἴδῃ ἂν ὁ βουλγαρικὸς λαὸς εἶναι ἄξιος ἐκτιμῆσεως ἢ ὄχι.»

Ἐπίσης δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβὲς ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀπέφυγον τὸν ἀποικισμὸν εἰς τὸν Ἄθω λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους καὶ ὅτι μόνον ἑλληνιστικὰ λείψανα εὐρίσκονται εἰς αὐτόν. Ὡς γνωστὸν, ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἀκτὴν, ὅπως ἐλέγετο ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἄθω, ἀρκεταὶ ἑλληνικαὶ πόλεις, τῶν ὁποίων ὅμως οἱ κάτοικοι ἦσαν ἀναμειγμένοι μὲ βαρβάρους διγλώσσους.¹

Εἰς τὸ δεῦτερον ὁ Weigand δίδει σύντομον μὲν ἀλλὰ σαφῆ καὶ ἀκριβῆ ἱστορικὴν εἰκόνα τῆς τέχνης ἐν τῷ Ἄθω, ἐλέγχει δὲ καὶ τὰς φερομένας παραδόσεις περὶ τῆς μεγάλης ἀρχαιότητος αὐτῆς. Ἴσως προχωρεῖ πάρο πολὺ εἰς τὴν ἄρνησιν ἐγχωρίου τέχνης ἐν Ἀγίῳ ὄρει, μολονότι τονίζει ὀρθῶς ὅτι καὶ ἡ ἔξωθεν τέχνη ἔλαβεν ἐν Ἀγίῳ ὄρει ἰδιάζουσαν μορφήν.

Εἰς τὸ τρίτον τέλος κεφάλαιον ὁ Deindl παρέχει ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς ἐξελιξεως τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν γένει, χαρακτηρίζει σαφῶς τὴν διαφορὰν τῶν μορφῶν, τὰς ὁποίας ἔλαβεν οὗτος ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει, καταλήγει δ' εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι *γνήσιος μοναχικὸς βίος εἶναι μόνον ὁ μοναχικὸς βίος τῆς Ἀνατολῆς.*

Τὴν εἰσαγωγὴν ἀκολουθεῖ τὸ μέρος τῶν εἰκόνων, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει 183 ὠραιότητας καὶ καλῶς καὶ σκοπίμως ἐκλελεγμένας φωτογραφίας, κατατεταγμένας δὲ κατὰ τὰς ἀκολουθούς κατηγορίας: 1) Ἡ χώρα. 2) Αἱ μοναί. 3) Ἱστορικὰ μνημεῖα, δηλ. κυρίως διάφορα αὐτοκρατορικὰ χρυσοβούλλα καὶ ἄλλα σπουδαῖα ἔγγραφα, ἐν οἷς, δείματός χάριν, καὶ τινα ἐκ τῶν πλαστῶν. 4) Ἔργα τέχνης, δηλ. ἀρχιτεκτονικά, μωσαϊκά, τοιχογραφίαι, εἰκόνες φορηταί, μικροτεχνήματα, μικρογραφίαι χειρογράφων κτ. 5) Ἐκ τοῦ συγχρόνου βίου τῶν μοναχῶν καὶ τέλος 6) Ἀθωνῖται μοναχοὶ καὶ ἔξω κόσμος. Ἐκάστη τῶν δημοσιευομένων εἰκόνων σχολιάζεται συντόμως μὲν ἀλλὰ μετ' ἀκριβείας, ὥστε ὁ ἀναγνώστης ἔχει περὶ αὐτῆς ὅ,τι χρειάζεται πρὸς πλήρη κατανόησιν αὐτῆς καὶ τῆς ἱστορίας της. Τὰ σχόλια ταῦτα συμ-

¹ Παραθέτω τὸ χωρίον. Θουκυδίδης Δ' 109. Βρυσίδας μετὰ τὴν Ἀμφιπόλεως ἄλωσιν ἔχον τοὺς ξημμάχους στρατεύει ἐπὶ τὴν Ἀκτὴν καλουμένην. Ἔστι δὲ ἀπὸ τοῦ βασιλέως διορῦγματος ἕω προύχουσα, καὶ ὁ Ἄθως αὐτῆς ὄρος ὑψηλὸν τελευτᾷ εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Πόλεις δὲ ἔχει Σάνην μὲν Ἀνδρῶν ἀποικίαν παρ' αὐτὴν τὴν δώρυχα, εἰς τὸ πρὸς Εὐβοίαν πέλαγος τετραμμένην, τὰς δὲ ἄλλας Θυσσὸν καὶ Κλεῶνας καὶ Ἀκροθῶφους καὶ Ὀλόφυξον καὶ Δῖον αἱ οἰκοῦνται ξυμμεικτοῖς ἔθνεσι βαρβάρων διγλώσσων, καὶ τι καὶ Χαλκιδικῶν ἐνὶ βραχύ, τὸ δὲ πλεῖστον Πελασγικόν, τῶν καὶ Λημνόν ποτε καὶ Ἀθῆνας Τυρσηνῶν οἰκησάντων, καὶ Βιοαλιτικῶν καὶ Κρησιτικῶν καὶ Ἠδῶνες· κατὰ δὲ μικρὰ πολισμάτα οἰκοῦσι.

πληροῦσιν ἄριστα καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις τὴν γενικὴν εἰκόνα, ἣ ὁποῖα δίδεται εἰς τὴν εἰσαγωγὴν.

Τὸ μέρος τῶν εἰκόνων ἀκολουθοῦν αἱ παρατηρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας οἱ συγγραφεῖς συνεκέντρωσαν ὄλην σχεδὸν τὴν ὑπάρχουσαν σχετικὴν πρὸς τὸ Ἅγιον ὄρος βιβλιογραφίαν. Τέλος λεπτομερῆς ἀλφαβητικὸς πίναξ διευκολύνει τὸν χρησιμοποιοῦντα τὸ βιβλίον εἰς τὴν εὑρεσιν τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων.

Καὶ ἐκ τῶν περιεχομένων μόνον τοῦ βιβλίου προκύπτει ὅτι παρὰ τὸν ἐκλαϊκευτικὸν αὐτοῦ σκοπὸν ἀποτελεῖ τοῦτο συστηματικόν, πρόχειρον, ἀκριβές καὶ χρησιμώτατον βοήθημα καὶ διὰ τοὺς ἐπιστήμονας, ὅμοιον τοῦ ὁποίου μέχρι τοῦδε δὲν ὑπῆρχε. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι δὲν ἀπεκτήσαμεν τοιοῦτον καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν διὰ τὸ ἑλληνικὸν κοινόν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ γνωρίσῃ καλύτερον τὸ Ἅγιον ὄρος καὶ νὰ μάθῃ νὰ ἐκτιμᾷ τὴν μοναδικὴν ἑλληνικὴν βυζαντινὴν κληρονομίαν, τὴν ὁποίαν ἄγρυπνοι φρουροὶ διαφυλάττουσιν οἱ Ἅγιορεῖται πατέρες εἰς τὰς ἱερὰς μονὰς των. Ἐπειδὴ δὲ δύσκολον εἶναι νὰ γραφῇ ἄλλο τόσον ἀκριβές, συστηματικόν καὶ εὐπερίληπτον, νομίζω ὅτι θὰ ἦτο πολὺ ὠφέλιμον νὰ μεταφρασθῇ τοῦτο εἰς τὴν ἑλληνικὴν.

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten. Im Auftrage und mit Unterstützung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Textband. Münchner Verlag (Bisher F. Bruckmann), [1945]. 4ov σ. 363. Tafelband, πίν. 128.

Ὡς γνωστόν, τὰ ἔγγραφα ἐπίσημα καὶ ἰδιωτικά, σύγχρονα συνήθως πρὸς τὰ γεγονότα, διὰ τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν, καὶ τὰ πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων γράφουσι, ἀποτελοῦν πρῶτην καὶ σπουδαιωτάτην πηγὴν διὰ τὴν καθόλου ἱστορίαν, δηλαδὴ τὴν τε πολιτικὴν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἣ ὁποῖα πολλαχῶς οὐ μόνον συμπληρώνει, ἀλλὰ καὶ πολλάκις διορθώνει τὰς συγγραφικὰς πηγὰς, ἀκριβῶς ὅπως καὶ αἱ ἀρχαῖαι ἐπὶ λίθων ἢ ἄλλων στερεῶν ὑλῶν ἐπιγραφαὶ συμπληρῶνουν ἢ καὶ διορθῶνουν τὰς ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πληροφορίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἢ περὶ ταῦτα ἀσχολουμένη βοθητικὴ τῆς ἱστορίας ἐπιστήμη, ἢ διπλωματικὴ, ἔχει τόσην σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν καὶ τῶν χρόνων, οἱ ὁποῖοι μᾶς ἐκκληροδότησαν ἔγγραφα, ὄσων καὶ ἡ ἐπιγραφικὴ διὰ τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς χρόνους, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται αἱ εὐρισκόμεναι ἐκάστοτε ἐπιγραφαί. Ὅπως δὲ ἡ ἐπιγραφικὴ ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴν μορφήν τῶν γραμμάτων καὶ τὴν ἰδιορρυθμίαν ἐν γένει τῆς γραφῆς, τὸ εἶδος τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν